

İBRÂHİM b. ABDULLAH

onu "Bâhamrâ şehidi", savaşı da "küçük Bedir Gazvesi" olarak adlandırmıştır.

İmam Mâlik, Hicaz'da Muhammed en-Nefsüzzekiyye hareketini desteklediği gibi Ebû Hanîfe'nin de Irak'ta İbrâhîm'in hareketini açıkça desteklediği, müslümanların ona yardım etmesi gerektiği yolunda fetva verdiği (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, s. 361), ayrıca kendisine bir mektup göndererek bir gece baskını ile Mansûr'u öldürebileceğini söylediği rivayet edilmektedir (a.g.e., s. 366).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 378-381; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 376-379; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 622-649; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, III, 307; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ma'âtil-lü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 310-386; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 561-571; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XV, 52-65; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, VI, 218-224; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 139; Hudarî, *Muḥâḍarat: 'Abbâsiyye*, s. 68-71; Semire Muhtâr el-Leyli, *Cihâdû's-Sî'a fi'l-aşri'l-Abbâsiyyi'l-evvel*, Beyrut 1398/1978, s. 147-187; Kasım İl-gün, *Halîfe Mansur ve Dönemi* (doktora tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 78-102; L. Vecchia Vaglieri, "İbrâhîm b. 'Abd Al-lâh", *EP* (İng.), III, 983-985; Sâdık Seccâdi, "İbrâhîm b. 'Abdullah", *DMBİ*, II, 446-449.

MUSTAFA ÖZ

İBRÂHİM b. ABDULLAH

(إبراهيم بن عبدالله)

(XV-XVI. yüzyıl)

Alâim-i Cerrâhîn adlı
Türkçe eseriyle tanınan
Osmanlı cerrahı.

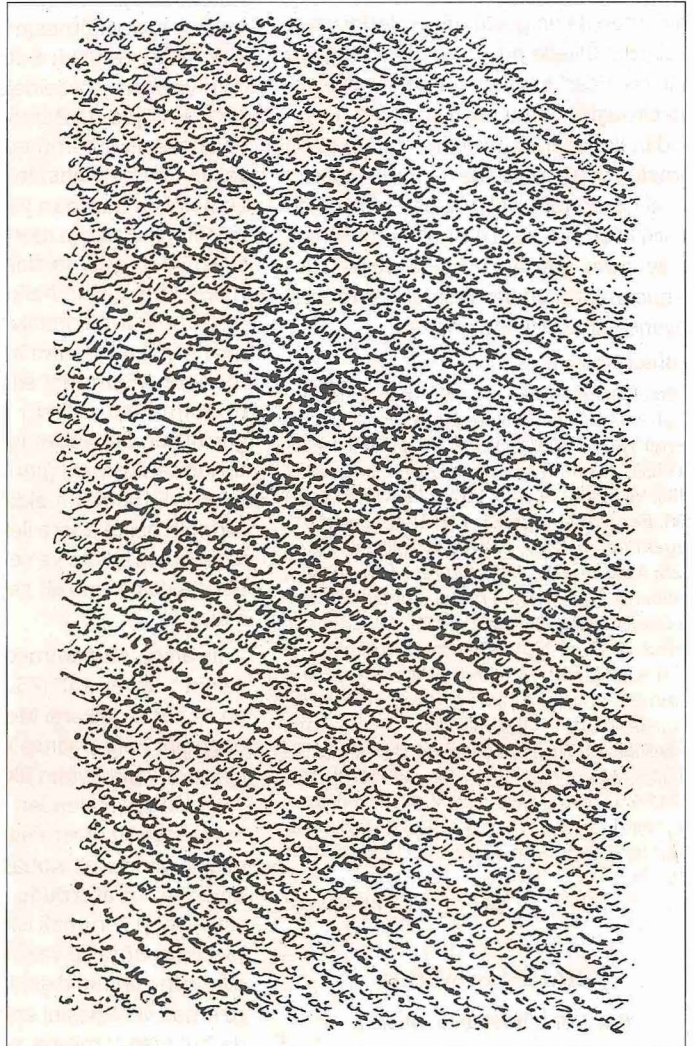
Kaynaklarda mühtedi olabileceğinden başka hakkında bilgi yoktur; bu görüş de baba adının Abdullah olmasına, dede adının zikredilmemesine ve Grekçe ile Sür-yânice'yi iyi bilmesine dayandırılmaktadır. Yazdığı eserden II. Bayezid'in Mora Seferi'nde bulunduğu anlaşılmakta, bundan da onun saray cerrahı olduğu ve bu sefere cerrahbaşı göreviyle katıldığı sonucunu çıkmaktadır. Çünkü sefere giderken saray cerrahlarının en ehliyetlisinin orduya cerrahbaşı tayin edildiği bilinmektedir (*DİA*, VII, 423).

Müellif, *Alâim-i Cerrâhîn* adlı kitabının giriş bölümünde Modon (Methoni) Kalesi'nin fethi sırasında (10 Ağustos 1500) burada Grekçe-Sür-yânice yazılmış Eflâtun, Câlînüs, Hipokrat ve İbn Sînâ'nın tıbbî görüş ve tedavilerini ihtiva eden *Çindar* adında bir kitap bularak Türkçe'ye çevirdiğini belirtir. Eserin mevcut yedi nüsha-

sının en eskisi 911 (1505) tarihlidir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 568). Tamamı yirmi iki babdan oluşan eserin nüshalarında bab sayısı ve sıra düzeni farklıdır. Bir cerrahıta bulunması gereken niteliklerle başlayan eserde şu ana bölümler yer alır: Taze yaralar, ok ve tüfek yaraları, kırık ve çıkıklar, yılanlık, sırtca, urlar, kanser yaraları, şarbon, dolama, fıtık, apse ve frengi. Hastalıkların önce belirtileri anlatılarak arkasından ilaçları bildirilmekte ve eğer ilaçların faydası olmazsa cerrahî tedavi tavsiye edilmektedir. İnsan vücudu hakkında anatomik bilgilerin de yer aldığı eserin son bölümleri bir akrâbâzın niteliğinde olup yakı, merhem vb. tedavi yöntemlerini ihtiva etmektedir; en son bölüm ise frengiye ayrılmıştır. Yapılan araştırmalar *Alâim-i Cerrâhîn*'in Hacı Paşa, Akşemseddin, Beşir Çelebi, Hekim Şirvânî ve Sabuncuoğlu Şerefeddin gibi Türk hekimlerinden alınmış ilaç terkiplerini de ihtiva ettiğini gös-

termiştir. Osmanlı tıbbının ünlü cerrahı Sabuncuoğlu Şerefeddin'in adına ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Onun Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Cerrâhiyye-i İlḥâniyye*'nin Bibliothèque Nationale'de bulunan müellif hattı nüshasının II. Bayezid'in mührünü taşıması, İbrâhîm b. Abdullah'ın bu eseri saray kütüphanesinde okumuş olabileceği ihtimalini akla getirmekte, bu durum da onun saray cerrahı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Alâim-i Cerrâhîn, Türk tıp literatürünün ateşli silâh yaraları ve frengiden söz eden ilk eseridir. Ateşli silâh yaraları ilk defa Alman ordusunun başcerrahı Heinrich von Pfalspeint'in 1460'ta yazdığı cerrahî kitabında yer almış, onu Hieronymus Brunschwig'in *Buch der Wundartznei* (Strassburg 1497) adlı eseri takip etmiştir. Bu dönemde zehirli olduğu düşünülen barut yaralarına kaynamış mürver yağı dökülüyor, çıkan veya kırılan kemikler

İbrâhîm
b. Abdullah'ın
*Alâim-i
Cerrâhîn* adlı
eserinin
bir özeti olan
*Fî Nebzetin
mine'l-cerrâhîn*'in
ilk sayfası
(Nuran Yıldırım,
*Tıp Tarihi
Araştırmaları I*,
s. 102)

yerine oturtuluyor ve eğer gerekirse o organın kesilmesi yoluna gidiliyordu; kanamalar ise dağlanarak durduruluyordu. *Alâim-i Cerrâhîn*'de dördüncü bab ok temrenlerini çekme, zembûrek (zenberek, kısa kalın madenî ok atan kundaklı mekanik yay; arbalet) ve tüfek yaralarını tedavi etme konularına ayrılmıştır. Aynı bölümde beyin, akciğer, karaciğer ve mesâ-nede meydana gelen yaraların genellikle kılıç, hançer, top, tüfek, ok, lobut ve düşmeden, kırıkların ise daha çok top ve tüfekten olduğu belirtilmektedir. Bu yaraların zehirli olduğuna dair bir kayıt yoktur. 1493 yılında Amerika'dan dönen Kristof Kolomb'un denizcileriyle Avrupa'ya gelen ve 1500 yılında bütün kıtayı saran frengi hastalığını ve tedavisini anlatan bölümün kitabın sonunda yer alması İbrâhim b. Abdullah tarafından eklendiği intibahı uyandırmaktadır. Türkler'in o dönemde "frenk uyuzu" dedikleri bu hastalığın önce tarihi hakkında kısa bir bilgi verilir, etkeni açıklandıktan sonra da türleri tanımlanır. Tedavi, o günlerde Avrupa'da olduğu gibi haricen kullanılan civalı merhemler ve yağlarla terletme esasına dayanmaktadır.

İbrâhim b. Abdullah, kırık kaburga kemiklerini tarif ederken kaburga kemiği ucunun kırıldak olduğunu ve bunun teşrih (dissection) sırasında görüldüğünü söylemektedir. Eserin bütün bablarında hastalıkların tanımı, teşhis ve tedavileri verilirken bunların hangi hekimden alındığı belirtilmiştir. Kaburga kırığının anlatıldığı fasılda ise (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 568, vr. 28^b) hiçbir hekime atıf yoktur. Osmanlı tıbbında teşrih yapıldığını gösteren en eski kayıt, Emîr Çelebi'nin 1625'te yazdığı *Enmûzecü't-tıb* adlı eserinde bulunmaktadır. Burada hekimlerin seferlerde ölen askerlerin cesetleri üzerinde teşrih yaparak anatomi öğrenmeleri gerektiği söylenmektedir. İbrâhim b. Abdullah da seferlere katılan askerî bir cerrah olduğuna göre kitabında kullandığı "teşrihte görülmüştür" ifadesi, onun çok daha önce savaşlarda ölen asker cesetleri üzerinde teşrih yaptığını ortaya koymaktadır. Bu husus, Osmanlılar'da teşrih tarihini 1505 yılına kadar indirmek ve bu durum eserin anatomi tarihi bakımından taşıdığı önemi arttırmaktadır. Kitabın *Fî Nebzetin mine'l-cerrâhîn* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1027/2) adını taşıyan bir muhtasarının bulunmasından da Osmanlı tıbbında rağbet görüldüğü anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hoca Sâdeddin, *Tâcû'l-tevârih*, İstanbul 1280, II, 96-104; *Keşfü'z-zûnûn*, I, 581; Hammer (Atâ Bey), IV, 45-46; Pertsch, *Gotha*, s. 94-95; I. Bloch, *Ursprung der Syphilis*, Jena 1901, s. 61-95; *Osmanlı Müellifleri*, III, 247; F. H. Garrison, *An Introduction of the History of Medicine*, Philadelphia-London 1929, s. 190-191, 201-202; A. Süheyl Ünver, *Şerefeddin Sabuncuoğlu: Kitâbü'l Cerrâhiye-i İlhanîye (Cerrahnâme) 870-1465*, İstanbul 1939, s. 14; a.mlf., "Süleymaniye Dârüşşifası'nda Fennî Teşrihi Tahsil Eden Cerrahlardan Biri Hakkında", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, VI/9, İstanbul 1942, s. 37-38; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 47; Vecihe Kılıçoğlu, *Cerrâhiye-i İlhanîye*, Ankara 1956, s. 23; Feridun Nafiz Uzluk, *Genel Tıp Tarihi*, Ankara 1958, s. 102; a.mlf., "Frengi Sirayet Tarzı, Tarihçesi I-II", *Ülkemiz* (1967), s. 4-5; Nil Akdeniz, *Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi*, İstanbul 1977, s. 40-41; Nuran Yıldırım, "Alâ'im-i Cerrâhîn Üzerine Bazı Yeni Bilgiler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi 14-18 Eylül 1981: Bildiriler II*, İstanbul 1981, s. 169-181; a.mlf., "Alâ'im-i Cerrâhîn'in Bilinmeyen Bir Özeti: Fî Nebzetin min el-Cerrâhîn", *Tıp Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul 1986, s. 100-104; W. Schreiber - F. K. Mathys, *Infectious Diseases in the History of Medicine*, Basle 1987, s. 57-62; Hulusi Behçet, "Frengi Tarihi ve Geçirdiği Devirler", *Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi*, III/13-14, İstanbul 1936, s. 1041-1069; Fuad Kâmil Beksan, "Avrupa'da Frengi Tarihini Alâkadar Eden Türkçe Bir Vesika", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, III/9, İstanbul 1938-39, s. 49-51; Rifki Melul Meriç, "Osmanlı Tababeti Tarihine Ait Vesikalar I. Cerrahlar-Kehhaller", *TV*, I/16 (1955), s. 33, 34; Sırrı Akıncı, "Osmanlı İmparatorluğu Tıbbında Dissection ve Otopsi", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, sy. 25, İstanbul 1962, s. 97-115; Hasan Doğruyol, "Cerrahlık", *DİA*, VII, 423.

NURAN YILDIRIM

İBRÂHİM b. ABDURRAHMAN

(bk. İBNÜ'L-KEREKİ).

İBRÂHİM AĞA

Türk saz eserleri bestekârı.

Kaynaklarda Zurnazen İbrâhim ve Zurnazenbaşı İbrâhim Ağa olarak geçen bestekârın hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakta, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Ali Üfkî Bey'in *Mecmûa-i Sâz ü Sözü* ile Ebûîshakzâde Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'ında İbrâhim Ağa'nın ismine rastlanmamasına rağmen Kantemiroğlu'nun (ö. 1723) *İlmü'l-mûsikî*'sinde ona yer vermesi sanatkârın Kantemiroğlu ile çağdaş olduğunu göstermektedir. Saraya alındıktan sonra Enderrun'da eğitim gören İbrâhim Ağa, kısa

zamanda mûsikide ve özellikle zurna çalmada gösterdiği başarı ile dikkati çekti. Daha sonra padişahın "mehterân-ı tabl ü alem-i hâssa" takımına zurnazen olarak alındı ve burada zurnazenbaşılığa kadar yükseldi. Kantemiroğlu'nun *İlmü'l-mûsikî*'sinde İbrâhim Ağa'nın onu peşrev ve on beşi saz semâisi olmak üzere yirmi beş bestesi zikredilmiş, bunlar arasında sadece dört peşrev ve dokuz saz semâisinin notaları verilmiştir. Aynı makamda birden fazla peşrev ve saz semâisi bestelenen İbrâhim Ağa'nın eserlerinden güçlü bir bestekâr olduğu anlaşılmaktadır. Darbeyn ve darb-ı fetih gibi büyük usullerin de kullanıldığı ve mehter mûsikisi üslûbunun kuvvetle hissedildiği bu eserlerin mehterhâne fasılları için bestelenmiş olması muhtemeldir. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu repertuarında İbrâhim Ağa'nın sadece nîm-çenber usulündeki uşşak peşrevi yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 192, 196, 198, 200, 204, 217, 219, 223; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933, II, 71-72; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1964, s. 155-159, 176-192, 257; Etem [Ruhi] Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1966, s. 24, 29; Kip, *TSM Saz Eserleri*, s. 71; İsmail Kayabalı - Cemender Arslanoğlu, "Mehter Musikisi", *TK*, sy. 130-132 (1973), s. 329, 357-358; Öztuna, *BTMA*, I, 378.

NURİ ÖZCAN

İBRÂHİM BEY

(ö. 1231/1816)

Mısır'daki
son kölemen beylerinden.

1148 (1735) veya 1150'de (1737) doğdu. Genelde Çerkez asıllı olduğu kabul edilmekle birlikte Rus asıllı olduğunu söyleyenler de vardır (Crecelius, *The Mamluks*, s. 135). Efendisi olan Muhammed Ebû'z-Zehab'e nisbetle el-Kebîr el-Muhammedî lakabıyla anılır. Âzat edildikten sonra Ebû'z-Zehab'ın kız kardeşiyle evlendirilen İbrâhim Bey, 1738 yılında Mısır'ı yöneten yirmi dört Kölemen emirinden biri oldu. 1186'da (1772) emir-i hac ve ertesi yıl defterdarlık görevlerinde bulundu. Ebû'z-Zehab 1189'da (1775) Zâhir el-Ömer'e karşı Suriye seferine çıkınca Kahire'de vekil şeyhülbeled olarak görev yapan İbrâhim, onun Akkâ'da ölmesi üzerine hem vârisi hem de asaleten şeyhülbeled oldu. Fakat iktidarını Muhammed Ebû'z-Zehab'ın bir başka güçlü emiri olan Murad Bey'le paylaşmak zorunda kaldı. 1783 yılı civarında Mısır'da bulunan Vol-